

Interdiszciplinaritás
a
Régió kutatásban

Fiatal kutatók nemzetközi konferenciája

IV.

Elektronikus tanulmánykötet

DEBRECEN, 2014

Sorozatszerkesztő:

SZÁLKAI TAMÁS

Interdiszciplinaritás a régiókutatásban IV.

Elektronikus tanulmánykötet

Szerkesztette:

BARTHA ÁKOS – SZÁLKAI TAMÁS

DEBRECEN, 2014

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
HAJDÚ-BIHAR MEGYEI LEVÉLTÁRÁNAK
KIADVÁNYA

A borítót tervezte:
SZÁLKAI TAMÁS

A kötetet lektorálta:
RADICS KÁLMÁN

Technikai szerkesztés, tördelés:
SZÁLKAI TAMÁS

© BARTHA ÁKOS, SZÁLKAI TAMÁS
© A szerzők

Felelős kiadó:
SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET
a Magyar Nemzeti Levéltár
Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának
igazgatója

ISBN 978-963-7238-52-9
ISSN 2063-1812

TARTALOM

PREZENSZKI ERZSÉBET

Újabb adalékok Bajoni Benedek, egy bihari köznemes
politikai karrierjéhez a 16. században.....7

SZÁLKAI TAMÁS

Bihari armalisták taksafizetése a 18. század második felében..... 23

MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN

A debreceni Magyar Királyi Törvényszék egykori épülete 31

BARTHA ÁKOS

A sárospataki faluszeminárium vándorkönyvtár-akciója 47

TÓTH TEODÓRA

Helynévvizsgálatok a Szernye-mocsár vidékén 61

BÉRES JÚLIA

A Hortobágy mint tájegység 71

HORVÁTH PÉTER

A népi kultúra és a néptánc lehetséges szerepe
az interdiszciplináris régiónkutatásban 79

SZABADOS GYÖRGY NORBERT

Felsőoktatási hallgatók civil érintettségének vizsgálata 91

GERGELY ÉVA

A teljesítményértékelés során figyelembe vett kompetenciák
az egyes vezetői szintek esetén 103

BÁCSNÉ BÁBA ÉVA

Változásvezetési vizsgálatok profitorientált szervezeteknél 119

NAGY ORSOLYA

Uzsoratilalom a polgári jogban 129

ARANYOS TIBOR JÓZSEF–TOMÓCSIK ATTILA–MAKÁDI MARIANNA–BLASKÓ LAJOS Talajtani vizsgálatok a Nyírségben	145
KOVÁCS ESZTER A köles tájtermesztésének agroökológiai vonatkozásai	157
A KÖTET SZERZŐI	179

MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN

A debreceni Magyar Királyi Törvényszék egykori épülete

1. kép. A debreceni Magyar Királyi Törvényszék épülete a 19–20. század fordulóján.

Bevezető gondolatok

2013 júniusában együttműködési megállapodást kötött a Debreceni Törvényszék, a Debreceni Ítéltábla, a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára és a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, amelynek célja, hogy az eredeti források feltárásával közösen induljon el a Debreceni Törvényszék és a járásbíróságok,

valamint a Debreceni Ítéltábla történetének kutatása.¹ Jelen tanulmány – kapcsolódva a fent említett kutatási célokhoz – a debreceni Magyar Királyi Törvényszék egykori épülete (1. kép)² történetének *rövid áttekintését* szolgálja a kutatási folyamat egyik állomásaként. A hangsúly elsősorban az épület funkcionális elrendezésének bemutatására helyeződik.

A debreceni Magyar Királyi Törvényszék egykori épülete ma már csak részben áll, a főszárnya – amely homlokzatával a második világháború előtti debreceni városkép meghatározó eleme volt – az 1944-es légitámadások során elpusztult. A megmaradó épületszárnyban a háború után is igazságszolgáltatási tevékenység folyt, először mint Járásbíróság, majd Debreceni Városi Bíróság, s napjainkban Debreceni Járásbíróság elnevezés alatt működik itt a bíraskodás.

A tervező

A törvényszéki épület történetének felvázolásakor nem tekinthetünk el a tervező bemutatásától, már csak azért sem, hiszen ez a személy az a Wágner Gyula (1851–1937, 2. kép)³ volt, akit a dualizmus korában az igazságügyi tárca „házi építészeként” tartottak számon. Nem véletlenül, hiszen nevéhez fűződik számos bírósági (elsősorban törvényszéki, kevésbé járásbírósági) és büntetés-végrehajtási épület tervezése.⁴ Wágner Gyula mestere édesapja, Wágner János mellett a korban jól ismert Theophil Hansen (1813–

---

¹Vö. www.birosag.hu Együttműködés Hajdú-Bihar megyében a közös történeti kutatások érdekében. 2013. jún. 07. <http://www.birosag.hu/media/aktualis/egyuttmukodes-hajdu-bihar-megyeben-kozos-torteneti-kutatasok-erdekeben> (letöltés: 2014. 01. 27.)

²Kép forrása: Debreceni Képes Kalendárium, 1903, 52.

³Kép forrása: 125 éves a győri börtön: képek a múltból - forrás: Emlékkönyv http://www.kisalfold.hu/kepek/125_eves_a_gyori_borton_kepek_a_multbol_-_forras_emlekkonyv/2023659/2643179/ (letöltés: 2014. 01. 27.)

⁴Wágner Gyula életművének monografikus feldolgozása még várat magára, de mindenképp meg kell említeni a következő településeket, ahol az általa tervezett igazságügyi épületek felépültek. Bírósági épületek: Szombathely (1889), Szabadka (1889–1891), Nyíregyháza (1891), Zalaegerszeg, Szekszárd, Csíkszereda (1892), Szolnok (1893), Debrecen (1893–95), Dés (1894–1895), Máramarossziget, Szatmár, Makó (1896), Gyula, Arad (1897–1899), Kécskemét (1897–1900), Kolozsvár (1900–1902), Lugos (1901–1902), Székesfehérvár (1902), Szeged (1906), Eger (1906–1908)

Büntetés-végrehajtási épületek: Csillagbörtön, Szeged (1881–1882), Fegyintézet, Nagyenyed (1891), Mosonyi utcai toloncház, Budapest (1894–1896) Vö. PUSZTAI LÁSZLÓ: A bírósági épület. *Bírósági épületek Magyarországon*. KÁLLAY ISTVÁN–PUSZTAI LÁSZLÓ–STIPTA ISTVÁN. Budapest, 1993. 39–40.; KENGyel MIKLÓS: *Perkultúra. A bíróságok világa. A világ bíróságai*. Budapest – Pécs, 2011. 57–68., 75–78.

1891) volt,⁵ aki dán származása ellenére elsősorban bécsi épületeiről vált híressé a Monarchiában.⁶

2. kép. Wágner Gyula.

Elhelyezés, építési idő és utóélet

A telekrendezés a fennmaradt városi jegyzőkönyvek szerint 1892-ben kezdődött.⁷ Az épület az ún. dohányabáldó telkén kapott helyet, amely a jegyzőkönyvek szerint akkor a Nagyvárad utcán volt.⁸ Később – a telekrendezést követően – a Gyár (néhány évvel később Werbőczy, ma Iparkamara)⁹ és a Deák Ferenc utca (ma Petőfi tér)

---

⁵Vö. Magyar Életrajzi Lexikon. Wagner Gyula.

<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC16920/16926.htm> (letöltés: 2014. 01. 27.)

⁶Vö. Pallas Nagy Lexikona. Hansen, Teofil.

<http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/045/pc004528.html#5> (letöltés: 2014. 01. 27.)

⁷Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (továbbiakban MNL HBML): IV.B.1403/a 13. k. 103/5788.

⁸A telek a 18. sz. első évtizedében Debrecenbe betelepülő ferences-rendi szerzetesek kolostorának adott helyet, majd miután II. József feloszlatta a rendeket, a terület állami tulajdonba került, s az épületekben sokáig a dohányabáldó működött. PAPP JÓZSEF: *A MÁV debreceni igazgatóság székháza: A Bek-Dégenfeld-Tisza palota*. Budapest, 2001. 31.

⁹A mai Iparkamara utca a törvényszék építése idején a Gyár utca elnevezéssel bírt, utalva a terület korábbi használatára, majd az 53/1899. sz. bkgy. határozattal „Werbőczy utca” elnevezésre változtatták a korabeli Gyár utca nevét. A Werbőczy utca neve 1948-tól Mónus Illés utca lett (76/1948. bkgy. sz. hat.), ezt követően 1952-től Beloiannis utca (138/1952. (IV. 3.) VB. sz. hat.), végül 1991-től lett Iparkamara utca (88/1991. (III. 25.) Kgy. sz. hat.). (Az információkért Papp Józsefet illeti a köszönet.)

sarkán épült fel a törvényszék, közel a mai Nagyállomáshoz. (3. kép)¹⁰

3. kép. Az egykori törvényszéki épület elhelyezése és a mai beépítettség összevetése.

A telekalakítás jogi hátterének rendezése csaknem egy évet vett igénybe, ugyanis a dohányabáldó területe már eredetileg is állami tulajdon volt, viszont a dohánybeváltó hivatal, illetve sóhivatal, valamint az itt található raktárak területe a városé volt, amelyek tulajdonjogát az igazságügyi miniszter kérésére a város átadta a kincstárnak. Ezen kívül a telkeket körbevevő további 3000 négyszögölnyi szabad területet is az építkezés számára ajánlotta fel a város.¹¹ A telekrészek átadásán túl további feltételek mellett egyezett meg az igazságügyi miniszter és a város a törvényszéknek, járásbírósnak és fogháznak is otthont adó épület megépítéséről. Ilyen feltétel volt, hogy a város kétszázezer forintig építési előleget folyósít, amelyet mint kamatmentes kölcsönt az állam – a miniszter kérésére csak – 1895. január 1-jétől kezdve, tíz éven keresztül húszezer forintos éves esedékességű részletekben fizet vissza a városnak. Ezenkívül a megállapodás pontjai közé került, hogy a városházán fogvatartott letartóztatott személyeket, amint elkészül a törvényszéki épület, elszállítják, továbbá az állam vállalja, hogy egy 500–600 fő befogadására alkalmas új börtönépüle-

---

¹⁰A képet a Google Earth műholdfelvétele (letöltés: 2013. 11. 07.) és a korabeli helyszínrajz felhasználásával a szerző készítette.

¹¹Vö. MNL HBML IV.B.1403/a 13. k. 163/8910.

tet épít saját költségén, amelyhez a város a külterületén telket ajánl fel. Mindemellett az igazságügyi miniszter kérte Debrecentől, hogy a városban székelő bíróságok bérleti díjainak pótlékát fizesse meg az 1893. év végéig (4700 Ft), azonban ezt a segítséget a város nem tudta teljesíteni, hivatkozva arra, hogy már eddig is 94860 Ft összeget áldozott a bíróságok bérleti díjának pótlására, holott az igazságszolgáltatási tevékenység biztosítása állami feladat.¹² Végül a közgyűlés 1893. május 25-én a fenti feltételekkel 109 igen és 34 nem szavazat mellett elfogadta az érintett telekrészek tulajdonjogának átadását, s a határozatot felterjesztették a belügyminiszterhez jóváhagyás végett.¹³ Az építkezés 1893 és 1895 között zajlott, a kész épületet 1895. október 13-án adták át.¹⁴ Az épület az 1944. június 2-i, majd szeptember 1-jei légitámadás során súlyos károkat szenvedett, aminek következtében a Deák Ferenc utcai főszárnyat el kellett bontani.¹⁵ A megmaradó épületszárnyban működött tovább az igazságszolgáltatási tevékenység.

Funkció

Az épületet gyakran illették a Törvényszéki vagy Igazságügyi Palota névvel. Ez az elnevezés a reprezentatív megjelenésen túl utal egyrészt a szorosan vett törvényszéki feladat ellátásra, ami a dualizmus kori rendes bírósági szervezet általános hatáskörű, vegyesfolyamodású bíróságát jelentette ekkor¹⁶, másrészt arra is, hogy az épület *több funkció* gyakorlásának is helyet adott. Nemcsak a *Magyar Királyi Törvényszék*, hanem a *Járásbíróság* és a járásbíróság

¹²MNL HBML IV.B.1403/a 14. k. 62/3322. A bíróságok elhelyezési költségeit – ahogy Papp József a Bek-Dégenfeld-palotáról szóló munkájában olvashatjuk – a város maga vállalta, s mintegy „megajánlotta” az állam számára azt, így a nevezett palotában addig működő, s 1871 után kialakított igazságszolgáltatási szervezetrendszerhez igazított bíróságok (királyi törvényszék, királyi ügyészség, járásbíróság) tovább működhettek a palota helyiségeiben. Vö. PAPP JÓZSEF: i. m., 26.

¹³MNL HBML IV.B.1403/a 14. k. 74/4412.

¹⁴KENGYEL MIKLÓS, i.m., 63.

¹⁵Lásd 1. kép, ahol a narancs szín az épület megmaradt, ma is álló, a citromsárga szín a bombázások során megsérült, majd elbontott szárnyakat jelzi.

¹⁶A dualizmus kori Magyarország bírósági szervezete a közigazgatást és bíráskodást elválasztó 1869. évi IV. törvénycikk után megalkotott 1871. évi törvénycikkeken alapult. Az így létrejött bírósági struktúra ún. rendes és különbíróságokból állt. A rendes bíróságok a következő hierarchiában működtek: Magyar Királyi Kúria mint legfelsőbb szintű bírói fórum, ezt követte 2 majd 11 darabszámmal a Magyar Királyi Ítéltábla, majd 102 db. Magyar Királyi Törvényszék, végül 360 Járásbíróság. Vö. STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998. 124–133.

mint *telekkönyvi hatóság* is itt működött, s ezen túl – szintén a korabeli gyakorlatnak megfelelően – *fogház* is magába foglalt a komplexum. Ez utóbbi a belső udvari szárnyban nyert elhelyezést, s ma is itt működik. A következőkben tekintsük át, hogy hogyan és hol kaptak helyet az épületen belül ezek az igazságszolgáltatási funkciók.

A törvényszék *főbejárata* a Deák Ferenc utcára nyílt. Jellegzetes wagneri megoldással, ugyanis a tervező számos bírósági épületén dór oszlopos portikusszal hangsúlyozta a bejáratot.¹⁷ A főbejárat egy kisebb *előcsarnokba* nyílt, amelynek lépcsője vezette fel a belépőt a magasföldszintre. A főbejárat tengelyében helyezte el a tervező a *díszlépcsőházat*, amelyen keresztül lehetett elérni az első és második emeleti helyiségeket. Mielőtt azonban az emeleti szinteket áttekinténénk, érdemes a földszinti helyiségeket is szemügyre venni.

A földszint (1. melléklet)

Az épületben – igazodva az ekkorra már kialakult bírósági építészeti gyakorlathoz¹⁸ – a földszinten a nagyobb ügyfélforgalmú helyiségek nyertek elhelyezést, így a főbejáratától jobbra a *telekkönyvi hivatal*, balra pedig a *járásbíróság* szobái és irodái voltak, amelyek ablakai a főhomlokzaton nyíltak. Ezeket a helyiségeket a traktus belső oldalán végigfutó *oldalfolyosóról* közelíthették meg, illetve a helyiségekben a belső közlekedést a homlokzattal párhuzamos, a terek középtengelyére fűzött ajtósor tette lehetővé.

A díszlépcsőházat és a mögötte húzódó belső udvart *folyosók* vették körbe, amelyek mentén mind a járásbíróságnak, mind a telek-

---

¹⁷Papp József a bíróságoknak a Bek-Dégenfeld-palotából való ki-, és a Törvényszéki Palotába való átköltözése kapcsán írta, hogy „Talán nem véletlen, hogy az új ház főbejáratának 4 db kettős oszlopa és felette az erkély, valamint az első emeleti ablakok feletti timpanonos díszítés nagyon hasonlít a régi székház, a Dégenfeld-ház megjelenéséhez.” (PAPP JÓZSEF: i. m., 31–32.) Lehet, hogy e felvetésnek van valóság alapja, mindenesetre kijelenthetjük, hogy Wagner Gyula formaképzési sajátossága és a helyi, debreceni előkép szerencsésen találkozott egymással.

¹⁸Révai Nagy Lexikona (RNL) „Bírósági épületek” címszava alatt olvashatunk a bíróságok funkciósmájáról: „A kir. törvényszékek rendszerint kir. ügyésszéggel és a székhelyen működő kir. járásbírósággal egy bírósági épületben helyeztetnek el (törvénykezési épületek, törvényházak). A földszintet a legtöbb helyen a kir. járásbíróság, a tkvi osztály és a vizsgálóbíró foglalja el [...]. Az első emeletre kerül az elnökség a segédhivatalokkal és a polgári osztály [...] míg a második emeleten a büntető osztály és a kir. ügyésség van.” Révai Nagy Lexikona. III. kötet. Bírósági épületek. <http://mek.oszk.hu/06700/06758/pdf/revai03.pdf> (letöltés: 2014. 01. 27.)

könyvi hivatalnak további helyiségei helyezkedtek el, de pl. a kapus előszobából, konyhából és egy szobából álló *lakása* is itt bújt meg.¹⁹

Befordulva az épület sarkán, a Gyár (majd Werbőczy, ma Iparkamara) utcai szárny törtvonalú homlokzati középpontjában nyílt az ún. *kocsi bejárat*, amely a főszárny és a fogházi traktus közötti udvarra vezetett át. Ez a bejárat a mai – megmaradt – épület főbejárata az Iparkamara utcán. A behajtótól jobbra – a Deák Ferenc utca irányában – az *ügyészség*, míg balra, a Gyár utca mentén a *vizsgálóbíró* irodái voltak.

A már említett *törvényszéki fogház* különálló épületszárnyként a belső udvaron állt – áll ma is – s merőlegesen csatlakozott a Gyár utcai traktushoz. A két, illetve középső traktusában háromemeletes fogház mintegy kettéosztotta a belső nagyobb udvart, amelyen kívül a főszárny tömbjében a helyiségek és folyosók további három belső udvart öleltek körbe. A fogház épületszárnya ír fokozatos rendszerű, ún. csillagbörtönként épült meg, amelynek jellegzetessége, hogy a rabokat a csillag részben, magánzárkákban helyezték el.²⁰ A 19. század végén épült törvényházak egyik jellemzője ez a fajta megoldás. Egyrészt gazdaságossági okból, másrészt az összetett funkció is megkövetelte a fogházak belső, zártabb elhelyezését. „A törvénykezési épülethez illesztett börtön- és fogházépület magától kínált megoldást nem csak az ítéletüket töltők, hanem az előzetes letartóztatottak, a vizsgálati foglyok, illetve a valami okból átszállításukra várók fogvatartására is.”²¹ Wágner Gyula számos törvénykezési épületénél szinte változatlan formában találjuk meg a fogházi szárnyakat, hiszen

¹⁹Magánlakások kivételesen létesültek a bírósági épületen belül. (Vö. RNL „Bírósági épület” címszó) Jellemzően hivatalsszolgai, gondnoki lakrész létesült az épületek eldugottabb, de a bejáráshoz közel eső részén. A debreceni komplexumban a kialakított kapus lakás mellett – a későbbiekben láthatjuk – egy reprezentatív bírói lakás is helyet kapott a főszárny második emeletén.

²⁰Vö. MOHÁCSI BARBARA: A büntető törvénykezés és a büntetés-végrehajtás története Debrecenben a 18–20. században, különös tekintettel a Debreceni Királyi Törvényszéki Fogház működésére. *Debreceni Jogi Műhely* (OTDK Különszám) http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/otdk_kulonszam/a_buntetotorvenykezes_es_a_buntetes_vegrehajtas_debrecenben_a_18_20_szazadban_kulonos_tekintettel_a_debreceni_kiralyi_torvenyszeki_foghaz_mukodesere/ (letöltés: 2014. 01. 27.)

²¹MEZEY BARNA: A börtönrendszerek és a börtönépítészlet a 19–20. századforduló idején. *Jogtörténeti Szemle*, 2006/1. 50.

itt nem a külső, a városképbe illeszkedés, hanem a funkció volt meghatározó.²²

Az első emelet (2. melléklet)

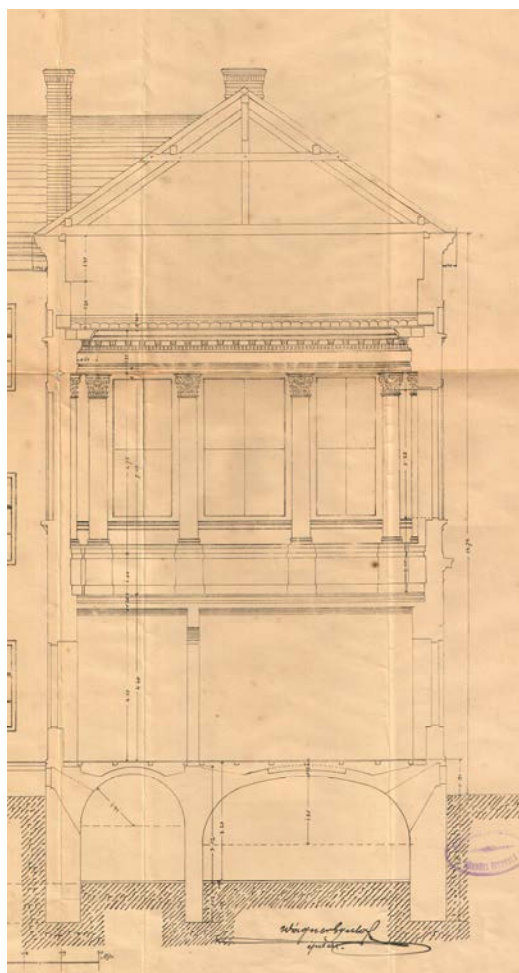
A főbejárat tengelyébe állított díszlépcsőházból nyíltak az emeleti folyosók. A törvényszéki *tárgyalóterem* itt kaptak helyet. A díszlépcsőháztól jobbra eső épületrészekben kisebb polgári és büntető tárgyalók, balra pedig irattár és iktató helyezkedett el. A főszárny utcafronti helyiségei között a mai Nagyállomás felé eső szakaszban törvényszéki *bírói szobák*, a Gyár utca irányában pedig az *elnöki irodák* foglaltak helyet.

A legdíszesebb helyisége az épületnek a fölépcsőház tengelyébe állított első emeleti, ún. „*Nagy bűnügyi végső tárgyalási terem*” volt, amely minden bizonnyal az építés után néhány évvel később bevezetett esküdtszéki tárgyalások színterévé vált. A terem közel 150 m² alapterületű volt, belmagassága elérte a 7 métert, amivel másfél szintet fogott át. Öt darab nagyméretű, egyenes záródású ablaka a főszárny mögötti, a fogház felé eső belső udvarra nézett. Ez a tájolás szokatlan, hiszen a korabeli bírósági épületek nagy tárgyalási termei rendszerint a főhomlokzatra nyíltak, s ekképpen a homlokzati struktúrában is hangsúlyt kaptak.

A teremnek két nagyobb bejárata volt. Az egyik a díszlépcsőtől balra eső folyosóról nyílt, amit főként a hallgatóság használhatott, a másik a jobbra eső folyosóról biztosított bejutást, elsősorban – a környező helyiségkiosztásból következően – az eljárásban résztvevő személyek számára. Egy harmadik, kisebb ajtó is nyílt a teremben, ez a hossztengelyben, a bírói pulpitus mögött helyezkedett el, és a bírói visszavonuló szobába vezetett. S ugyanezen a falon egy negyedik ajtó is nyílt, amely a visszavonuló szobát és az épületrész hátsó traktusa felé vezető folyosót összekapcsoló előszobába vezetett. Az említett hátsó traktusban pedig az esküdtek, a tanúk, a védőügyvédek és a vádlottak külön bejáratú helyiségei kaptak helyet. Az ezek megközelítését szolgáló folyosó végén mosdókat alakítottak ki.

---

²²Szembeötlő a debreceni fogházhoz való hasonlóság többek között a gyulai fogház esetében.

4. kép. A nagy tárgyalási terem metszete. Részlet az eredeti tervből.

A nagy tárgyalási terem említett reprezentativitását a falak belső felületi formálása biztosította a nagy méretek mellett. Sajnos a háborút követően a terem földémmel ketté és válaszfalakkal több irodahelyiségre osztották, így csak Wágner Gyula más, hasonló törvényszéki épületei, illetve a részlegesen fennmaradt eredeti tervek – metszetek – alapján tudjuk elképzelni a terem díszítését. (4. kép)²³

²³Az eredeti tervek Debrecen Megyei Jogú Város (DMJV) Mikrofilmes Adattárában található. (Mikrofilmes Adattár, Iparkamara u. 1.)

A falakat korinthuszi fejezetes pilaszterek tagolták, s a köztük kialakult falmezőkben gipszstukkó keretek lehettek. A terem rövidebbik oldalain négy-négy, a hosszabb oldalakon pedig hat-hat falpillér tartotta a mennyezeti párkányt akképpen, hogy a két-két szélső pilaszter a sarkokban csonkán jelent meg. A két nagyobb bejárat és a nagy magasságú ablakok a hosszabb falszakaszokon nyíltak. (5. kép)²⁴

5. kép. A nagy tárgyalási terem számítógépes elvi rekonstrukciója.

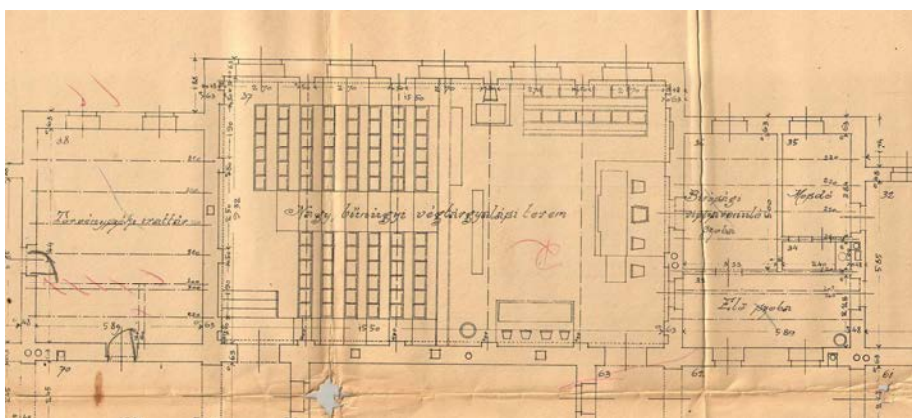
A terem berendezése megfelelt a korabeli eljárási igényeknek. A háromtagú bírói tanács asztala a terem hossz tengelyében helyezkedett el kissé kiemelve a padló síkjához képest. Ettől a pulpitustól jobbra sorakozott az esküdtek széke (12+2 db) két sorban egy lépcsőzetes emelvényen. Mellettük az ügyésznek helyet adó asztal állt. Velük szemben, a pulpitustól balra, a védők asztala foglalt helyet négy széssel. Emellett az asztal mellett állt a hallgatóság irányába a terem fűtését szolgáló nagyméretű kályha. Az ügyészi és a védő asztalok közötti területen, nagyjából középen, a bírói pulpituossal szemben helyezték el a vádlottak padját, tőle kissé hátrébb, az ügyész asztala felé

---

²⁴A számítógépes rekonstrukciót a szerző készítette.

pedig egy másik padot, ami az eljárásban résztvevő egyéb személyeknek adhatott helyet.

A vádlottak padja mögött, a terem területének csaknem a felét elfoglalva húzódtak a hallgatóság padsorai, egy, a terem vége, a folyosói bejárat felé négy lépcsőfoknyi magasságot elérő emelvényen. Az alaprajz szerint 14 sorban 6 db ülőhely fogadta a hallgatóságot, s ezzel a bírósági eljárás nyilvánosságának alapelvi érvényesülését is biztosította az épület. (6. kép)

6. kép. A nagy tárgyalási terem alaprajza. Részlet az eredeti tervből.

A nagy tárgyalási terem átellenes oldalán, szintén egy folyosó vezetett át a Gyár utcai szárnyba, a folyosó mentén pedig irattárak helyezkedtek el. Ennek a szárnynak a homlokzata mentén törvényszéki bírói szobák kaptak helyet, s ezen a szinten is átvezetett egy ajtó a fogházi traktusba.

A második emelet (3. melléklet)

A földszint és az első emelet tereivel az épület kiszolgálta a szorosan vett igazságszolgáltatási funkciót, holott további emeleti szinttel is találkozunk az épületben. Azonban ez a második emelet az épületnek csak egyes részein jelenik meg, ugyanis az épület egészének tömege a földszintre és az első emeletre korlátozódik, amivel egy kellemes, korabeli városi léptéket vesz fel. A második emeleti szint a belső, fogházi szárny teljes egészén végighúzódik, sőt, itt a középső, magánzárkákat magába foglaló traktus további emeleti szinttel is rendelkezik. Ezen kívül a főszárny középső, a díslépcsőházat és a nagy tárgyalási

terem légterét is magába foglaló traktusa épült meg két emelettel, amivel a tervező szépen kihangsúlyozta a bejáratit és a belső reprezentatív tereket, s egyúttal az utcaképbe belesimuló mégis elegáns és meghatározó épületképet alkotott meg.

A főszárny második emeletén egy *bírói lakás* kapott helyet, amelynek férfi szobája, szalonja, ebédlője és hálósobája a főhomlokzat második emeleti szintjén nyílt ablakaival, további hálósobája, fürdőszobája, konyhája, kamrája és cselédszobája pedig a díszlépcsőháztól jobbra eső traktusban kapott helyet. Ezekkel átellenben, a lépcsőház másik oldalán egy tágas előszobából további két bírói szoba nyílt.

A harmadik emelet (4. melléklet)

Az épületkomplexum harmadik emeleti szintje csak a fogházi szárny középső traktusában épült be, itt is – hasonlóan az épületrész alsóbb szintjeihez – magánzárkák kaptak helyet.

A megjelenés

7. kép. Az elpusztult Deák Ferenc utcai főhomlokzat rajzi rekonstrukciója.

Az épület szépen illeszkedik a korabeli historizáló középületek sorába, s jellegzetes wágneri munkának tekinthető. A tervező mind a tömeg- és térformálásban, mind pedig a homlokzatalakításban az egyéb műveire is jellemző megoldásokat választott.

Mindkét utcai homlokzat kiugró, kétemeletes, kupolás sarokrizalitokkal kiemelt középszárnyra szerveződött, amelyekhez egyemeletes oldalszárnyak kapcsolódtak szintén sarokrizalitokkal. A Gyár utcai középszárny második emeletének nyílásai alacsonyabbak,

míg a főszárnyé magasabbak, így hangsúlyosabbak voltak.²⁵ Ezen a szakaszon kapott helyett a második emeleti bírói lakás.

A kutatás során e tanulmány elkészültéig az épület főhomlokzati rajzát nem sikerült megtalálni, azonban a fennmaradt alaprajzok és metszetek, valamint korabeli képeslapok, fotók segítségével a homlokzat rekonstruálhatóvá vált. (7. kép)²⁶

A főhomlokzat tagolási megoldása több, Wágner Gyula által tervezett törvényszéki épületen visszaköszön. Az említett két kupolás sarokrízalitokkal kiemelt középső traktus mintegy ismertetőjegyének tekinthető a tervezőnek, hiszen ezt nemcsak a debreceni, hanem többek között a gyulai, a kolozsvári, a kecskeméti épületein is felfedezhetjük.²⁷ A főbejárat portikusszal való kihangsúlyozása is kedvelt formaeleme volt a tervezőnek, mondhatni valamennyi bírósági épületén megjelenik. A debreceni épület portikusza kétszer négy, párosan álló dór oszlopból állt. A portikusz fölött baluszteres szakaszokkal tagolt mellvédű erkély nyúlt el három ablaknyílást körbeölelő szélességben.

A főhomlokzat nyíláskiosztása a következőképpen alakult: 1+7+1+5+1+7+1. Ebből a sarok és a középső traktus rizalitjai voltak egy, az egy emeletes szakaszok hét, a középső traktus pedig öt nyílástengelyűek.

A középső, kétemeletes traktus szélső rizalitjait sarokarmírozás hangsúlyozta, illetve a főpárkány fölött baluszteres attika, amelynek a sarkain egy-egy kövára, ezek között pedig két-két akroterion helyezkedett el szimmetrikusan. A középrész sarokrízalitjain kovácsoltvas díszítésű kupolák emelkedtek. A kupolák között, a főbejárat homlokzati tengelyében a főpárkányon helyezkedett el az angyalok által közrefogott koronás kiscímer utalva a bírói hatalom forrására.

Az épület egyemeletes traktusait szintén sarokrízalitok zárták, amelyek a főpárkány fölött hasonlóképpen attikafalas hangsúlyt kaptak, azonban itt a sarokarmírozás csak a földszinti homlokzatszakszakokra korlátozódott. Az egyemeletes szárnyakon félköríves záródású

²⁵Vö. ZINNER TIBOR (szerk.): *Magyarország bíróságai és ügyészségei az ezredfordulón*. Debrecen, 2001. 143.

²⁶A rajzot a szerző készítette.

²⁷Ugyanígy szívesen alkalmazta Wágner az épületein a középrízalitot koronázó manzárdtetőt, vagy homlokzatok megismétlését. Vö. SISA JÓZSEF (szerk.): *A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet*. Budapest, 2013. 359.

ablakokat sorolt a tervező, a köztük lévő falszakaszok vakolatkváderrel díszítettek. Az első emeleti nyíláskeretek egyenes záródásúak, a szemöldökpárkányok akroterion jellegű díszítést kaptak.

A Gyár utcai szárny homlokzatkialakítása (8. kép)²⁸ követi a főszárnyét, azzal a már említett különbséggel, hogy a kocsibejáratot magába foglaló középső traktus második emelete alacsonyabb, így kevésbé hangsúlyos, jelezve az épülettömegbeli elhelyezkedését, illetve az emeleti íon fejezetes pilaszterek a főpárkányig felfutnak. E homlokzatszakasz nyílaskiosztása pedig a 2+9+2+9+2+7+2 rendet követte, amelyben a kocsibejáratot magába foglaló középső traktustól balra eső szárny két nyílástengellyel hosszabb volt. Azonban ez, az épület homlokzatának utcasarok felőli feltárulása miatt nem lehetett szembeötlő,

8. kép. A megmaradt szárny homlokzati rajza a Gyár, majd Werbőczy, ma Iparkamara utcán.

mint ahogyan ma sem az, holott a sarokrizalit és még két ablaknyílásnyi épületrész a légítámadásokban elpusztult, így a jobboldali, a Deák Ferenc utca felé eső traktus még rövidebbé vált.

Záró gondolatok

Miként a bevezetőben utaltam rá, jelen tanulmány egy folyamatban lévő kutatásba kíván bepillantást engedni, így a teljesség igénye nélkül ismerhettük meg a debreceni Magyar Királyi Törvényszék egykori épületét és annak történetét.

Az épület bemutatása megerősítette, hogy a debreceni törvénykezési palota is szép példája volt a dualizmus kori Magyarország bírósági épületeinek, építészetének. A kor ismert és sokat foglalkoztatott

---

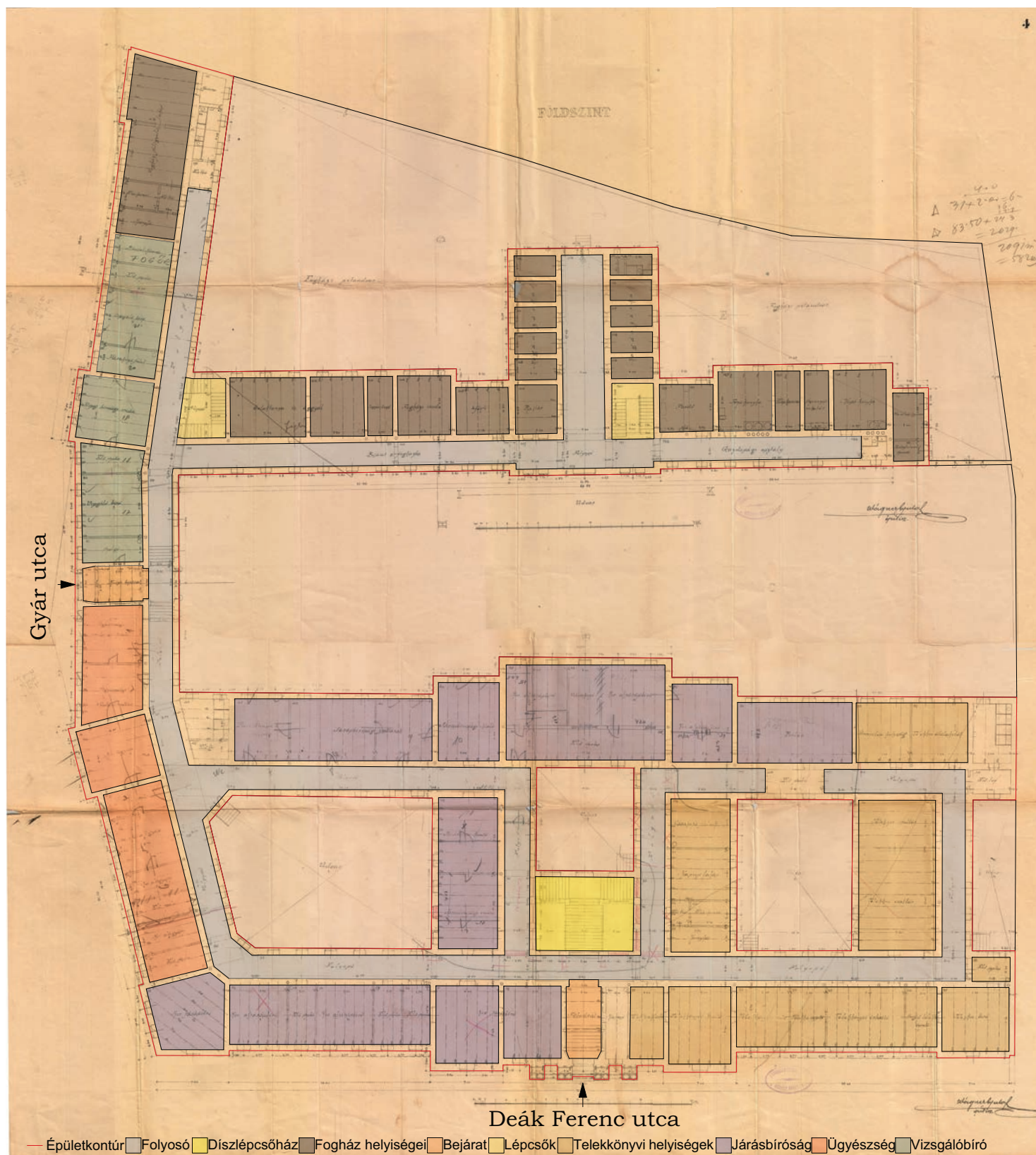
²⁸Részlet az 1984. évi felújítási dokumentációból. (DMJV Mikrofilmes Adattár, Iparkamara u. 1.)

építésze, Wágner Gyula a 19. század végére a tőle megszokott színvonalon alkotta meg az épületet, amely ma is magán viseli tervezője jellegzetes megoldásait. Természetesen nemcsak külsőjében tekinthetjük remek alkotásnak a törvényszéki palotát, hanem az igazságszolgáltatás korabeli igényeit messzemenően kielégítő formájában is.

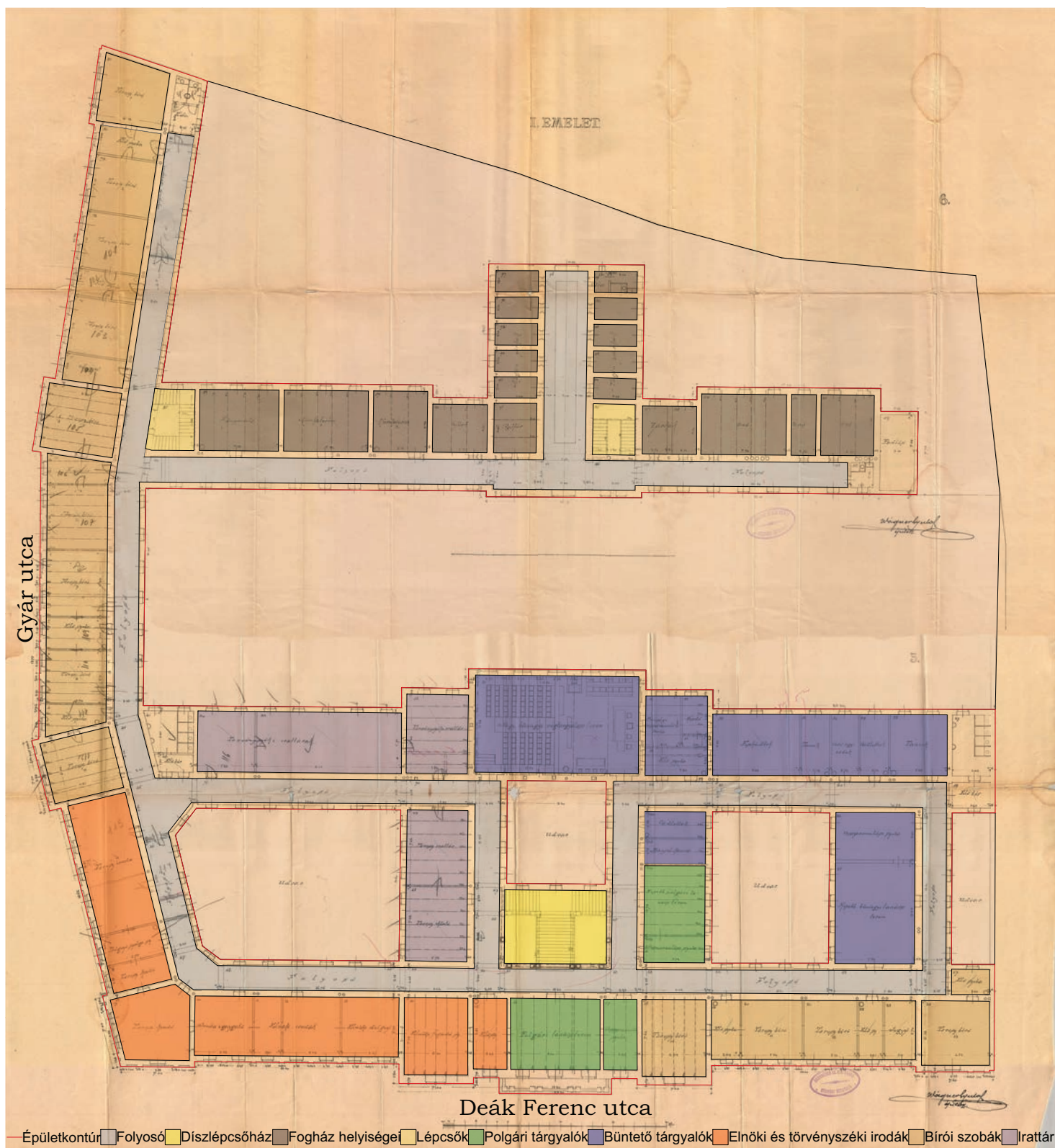
Sajnos a történelem nem volt kegyes az épülethez. Az 1944-es háborús események során olyan súlyosan megsérült a főszárny, hogy a háború után el kellett bontani. Néhány évvel később, a terület (Petőfi tér) rendezése során egy többlakásos lakóház foglalta el a törvényszék lerombolt épületszárnyának helyét. A háború utáni állapotfelmérésekből és felújítási tervekből kiderül, hogy a díszlépcsőház viszonylagosan épen maradt a légitámadások után, azonban a környező épületrészek elpusztulásával funkcióját vesztvén torzóját elbontották. A helyhiány mérséklésének esett áldozatául a díszterem is, dacára annak, hogy az az épen maradt traktusban helyezkedett el.

A járásbíróházként, majd városi bíróságházként működő megmaradt szárnyak állaga az elmúlt évtizedek során jelentősen leromlott, az épület megérett a felújításra. Ugyanakkor a mai Debreceni Járásbíróság új épületre vár, amelynek elkészülte után kiköltözik a régi épületből, így az ismét sorsforduló elé néz.

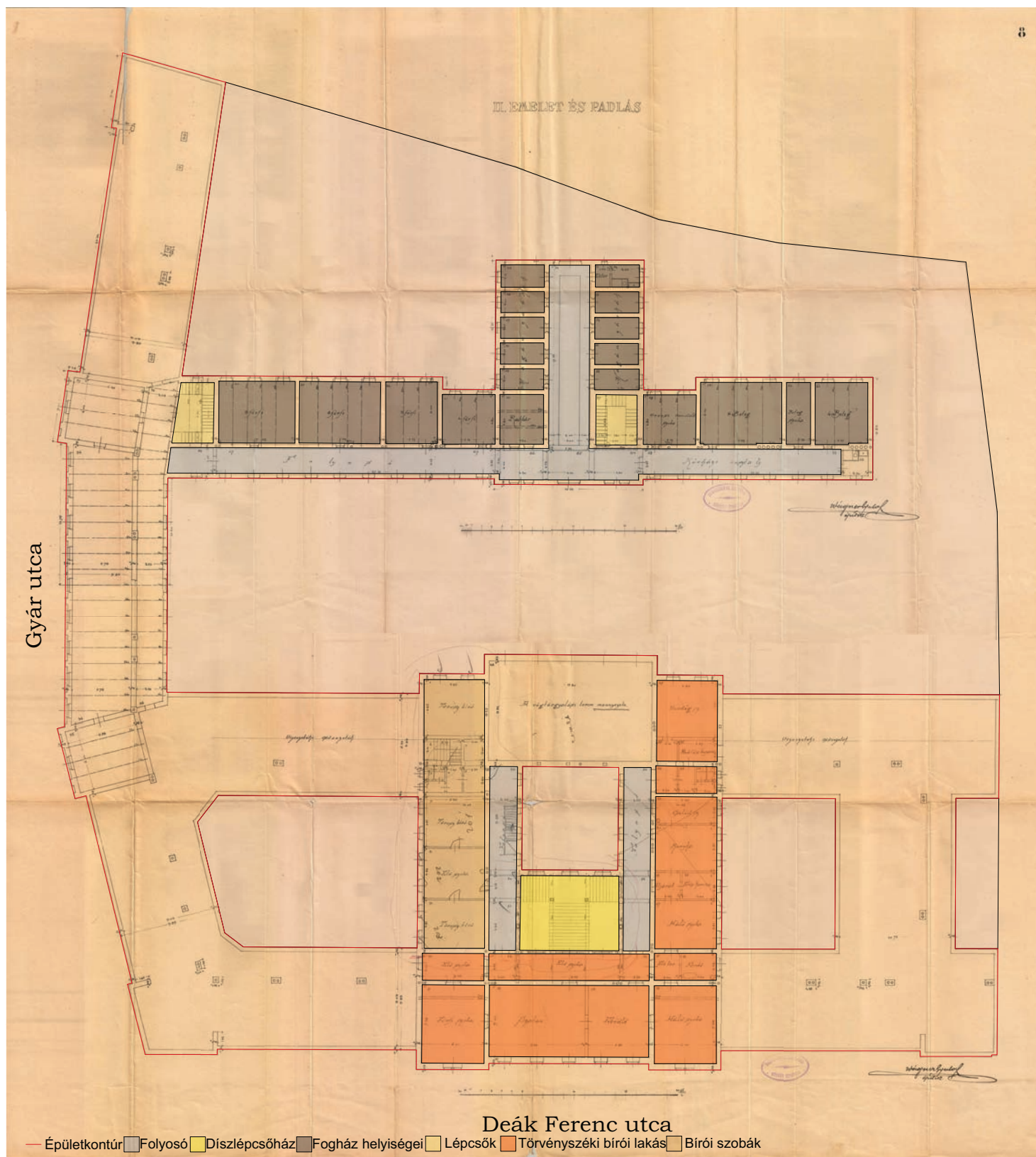
1. melléklet_FÖLDSZINT

2. melléklet_I. EMELET

3. melléklet_II. EMELET ÉS PADLÁS

4. melléklet_III. EMELET ÉS PADLÁS

